

WONDERBARE VISVANGST IN HARUKU

adat en milieubeheer op de Midden-Molukken

1 het dorp Haruku

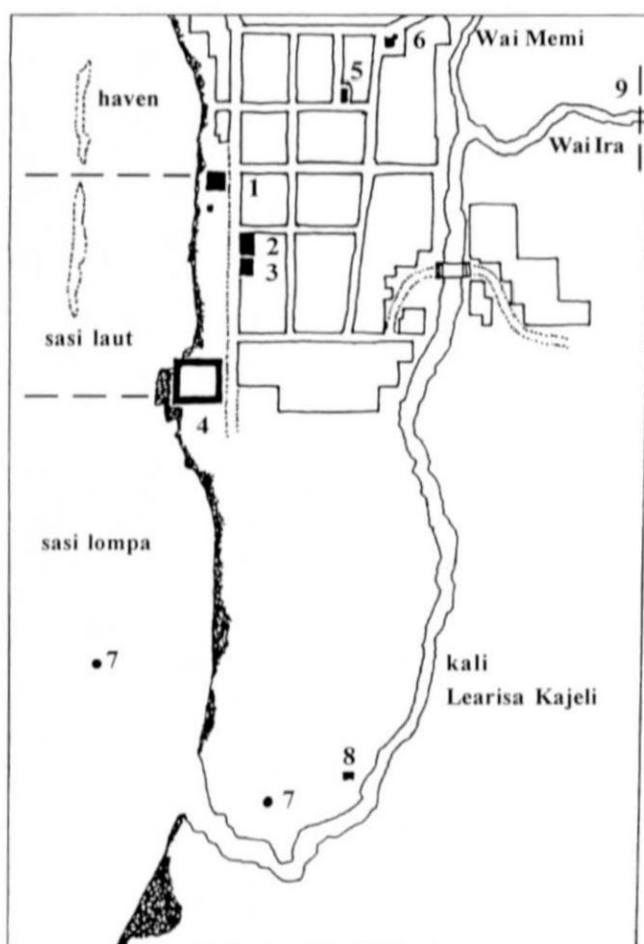
Vanaf de haven van Tulehu, een plaatsje aan oostkant van het eiland Ambon, kan je het eiland Haruku zien liggen. Als je hier op een speedboot stapt, ben je in een half uur aan de overkant, waar de kokospalmen staan te wuiven aan een blinkend zandstrand. Tussen de bomen zie je al gauw woningen staan en mensen lopen, en even verder, aan de monding van een riviertje, kom je aan in het gelijknamige dorp Haruku.

Het is een dorp, zoals er op de Midden-Molukken vele zijn. Er wonen ongeveer 2.250 mensen. Ze hebben een *balai desa* [dorpsgebouw] waar het dorpsbestuur vergadert, een voetbalveld, een kleine kliniek, drie winkeltjes, een lagere school en, samen met het nabijgelegen dorp Oma, een school voor voortgezet onderwijs. Er staat ook een kerk, want de meeste inwoners zijn christelijk. En tenslotte zijn er ook de resten te zien van het oude fort Nieuw Zeelandia: het werd daar in de zeventiende eeuw gebouwd door de Verenigde Oostindische Compagnie, om de bevolking te dwingen zich aan het specerij-monopolie te houden.

Die specerijen, kruidnagels en nootmuskaat, zorgen nog steeds voor extra inkomen, al zijn de prijzen tegenwoordig laag. Voor het overige leven de mensen eigenlijk in hoofdzaak van wat ze zelf verbouwen: sagopalmen, knolgewassen zoals zoete aardappels en kassave, groenten en vruchten. En van wat ze met hun werpnetten uit zee halen. Vis is belangrijk, omdat er op deze eilanden bijna geen vlees is te krijgen.

Er zijn vijf grotere vissersboten in het dorp, waarmee ze verder de zee opgaan. Wat ze vangen, verkopen ze in Haruku zelf, maar ook aan kustdorpen van het naburige grote eiland Seram. Maar in de regentijd is de zee vaak te ruw, en bovendien is er dan in het onrustige water veel minder vis te vangen.

Omdat de bevolking toeneemt, wordt het steeds moeilijker om op de traditionele manier aan de kost te komen en een fatsoenlijk inkomen te verdienen. Veel jongeren trekken daarom naar de stad Ambon of naar andere delen van Indonesië om daar te gaan werken. Ze zijn dan in staat om hun familie in Haruku financieel te helpen.

toelichting bij de kaart

Het is natuurlijk niet toevallig dat Haruku aan een riviertje is gelegen. De monding heet Learisa Kajeli, en ongeveer anderhalve kilometer in het binnenland, achter het dorp, splitst het zich in twee beekjes, Wai Memi en Wai Ira. Deze leveren het drinkwater en waswater voor de dorpingen. Aan de monding moet je daarvoor niet zijn, want daar is het water brak: afhankelijk van het tij spoelt er zeewater naar binnen.

1 balai negeri	dorpshuis
2 geredja	kerk
3 sekolah dasar	lagere school
4 benteng Zeelandia	fort Zeelandia
5 rumah kewang	opzichtershuis
6 batu kewang	kewang-rots
7 tempat tanda sasi	plaats van het sasi-teken
8 pondok upatjara sasi	huisje van het sasi-ritueel
9 batas terdjauh ikan lompā	tot waar de ikan lompā komen

DE RADJA VAN LEARISA KAJELI

Vroeger, in de tijd van de voorouders, leefde er een enorme vrouwtjeskrokodil in de rivier Learisa Kajeli. Omdat er slechts één krokodil in de rivier woonde, werd deze krokodil door de bevolking betiteld als 'Radja van Learisa Kajeli'.

In die tijd geloofden de bewoners van het dorp Haruku dat het vorstelijke dier een geheimzinnige kracht had, dat het hen beschermde en voorspoed bracht. Ze onderhielden een nauwe band met de krokodil, ze riepen haar aan en luisterden naar haar boodschappen.

Er was destijds nog geen brug over de rivier Learisa Kajeli: als het vloed was, moesten de mensen de rivier overzwemmen als ze naar het bos wilden. Maar de krokodil placht hen te helpen door hen de rivier te laten oversteken op haar rug. Als vergoeding vervaardigden de dorpsbewoners ringen van palmvezels die dan om de poten van de krokodil werden gestoken.

Nu huisde er in die tijd een reusachtige zeeslang bij Kaap Sial, de punt van het schiereiland Hoamoal dat aan de westkant van het grote eiland Seram ligt. Die slang zaaide dood en verderf. Ze veroorzaakte kolken en zeebevingen, waardoor vele prauwen vergingen. Ze bracht epidemieën teweeg waarvan vele Seramezen het slachtoffer werden. Er waren zelfs mensen die zeiden dat de woeste slang de oorzaak was dat kleinere eilanden, zoals Ambon, Haruku, Saparua en Nusalaat, van Seram waren afgebrokkeld. Daaraan moest een eind komen, en daarom riepen de bewoners van Seram de krokodillen te hulp.

Maar de ene na de andere krokodil van Seram dolf het onderspit tegen de zeeslang van Kaap Sial. In die benarde toestand kwamen de krokodillen een beroep doen op de krokodil van Learisa Kajeli. Ze kwamen net op een moment dat ze hoog en breed in verwachting was. Maar om haar soortgenoten op het eiland Seram te verdedigen, vertrok de grote moederkrokodil, de Radja van Learisa Kajeli, toch naar Kaap Sial.

Daar raakten de beide zeereuzen verward in een verwoede strijd. Het water van de zee kolkte en ziedde van het geweld waarmee ze elkaar te lijf gingen. De krokodil sloot haar kaken als een ijzeren klem om de slang en liet niet meer los. Maar de heftig kronkelende en sidderende spiermassa gaf zich niet gemakkelijk gewonnen, en beukte zijn tegenstander over de vlijmscherpe koraal-

rotsen. Zo sleepten ze elkaar in een dodelijke omhelzing naar de duistere zeebodem.

De zeeslang werd tenslotte gedood, maar de moederkrokodil was zwaar gewond geraakt. Als geschenk kwamen de dankbare krokodillen van Seram daarom verschillende soorten kleine visjes aanbieden: *ikan lomp*, *ikan make* en *ikan parang-parang*. Die zouden kunnen dienen als voedsel voor de kleintjes, als deze straks geboren zouden worden.

Moeizaam begaf de moederkrokodil van Learisa Kajeli zich op de terugweg naar Haruku. Maar ter hoogte van het dorp Wai, aan de oostkust van Ambon, was ze niet meer in staat om haar reis te vervolgen: haar verwondingen werden steeds ernstiger. Ze spoelde er aan land, en de geschrokken dorpelingen probeerden uit alle macht om het verzwakte zeemonster dood te knuppelen. Maar hun krachten schoten tekort. De uitgeputte krokodil sprak toen tot haar beulen: 'Neem maar een spitse en sterke palm-bladnerf en steek die door mijn schedel.' De mensen van Wai volgden die raad op en doorstaken de schedel van de krokodil met de bladnerf. Zo stierf de Radja van Learisa Kajeli.

Maar onderweg had de krokodil nog kans gezien om haar kinderen ter wereld te brengen. Het waren er drie: de oudste heette Gohi, de jongste Masua. De kleintjes vervolgden zoekend en dwalend de thuisreis. Ze trokken langs de kust in zuidelijke richting, langs het dorp Tulehu, helemaal tot aan de baai van Baguala en het strand van Paso. Gelukkig waren een paar dorpelingen daar zo vriendelijk om uit te leggen dat ze de monding van de rivier Learisa Kajeli konden vinden aan de overkant van de zeestraat tussen Ambon en Haruku. De jonge krokodillen lieten als dank de *parang-parang* visjes die ze uit Seram hadden meegekregen, in de baai van Baguala achter. De andere scholen vis namen ze mee terug naar Haruku.

Zo komt het, dat de *ikan make* en vooral de *ikan lomp* de belangrijkste jaarlijkse visvangst in Haruku vormen, terwijl er bij Paso altijd grote hoeveelheden *ikan parang-parang* worden gevangen. Maar de mensen van Haruku moeten de *ikan lomp* wel ontzien: ze zijn immers niet van hen, maar van de moederkrokodil en van haar nakomelingen.

2 krokodillen en vissen

zeekrokodillen

Zeekrokodillen komen in heel Oost-Indonesië voor. Het zijn vervaarlijke monsters die wel negen meter lang kunnen worden. Rivierkrokodillen zijn een stuk kleiner.

Krokodillen leven meestal in moerassige gebieden, rivieren en riviermondingen. Door hun gewoete in de bodem zweeft er veel voedsel in het water, dat vissen aantrekt. Doordat ze veel zieke vissen vangen, blijft de visstand gezond en op peil. Het is dus logisch dat de mensen verband leggen tussen de aanwezigheid van krokodillen en de visrijkdom van een bepaald gebied.

Ze worden door de bevolking benaderd met een mengsel van angst en verering, net als tijgers in West-Indonesië. In vroeger tijden werden vaak offers aan de krokodillen gebracht, om te zorgen dat ze hun agressie niet tegen de mensen keerden en om hen te vragen om de visstand op peil te houden, zodat de mensen daarvan konden meeprofitieren.

ikan lompā

Ikan lompā (*Sardinella trisina baelama*) zijn kleine, sardine-achtige visjes. In de maand april of mei, aan het einde van *musim hudjan*, de regentijd, verschijnen ze in scholen voor de monding van Learisa Kajeli. Een maand

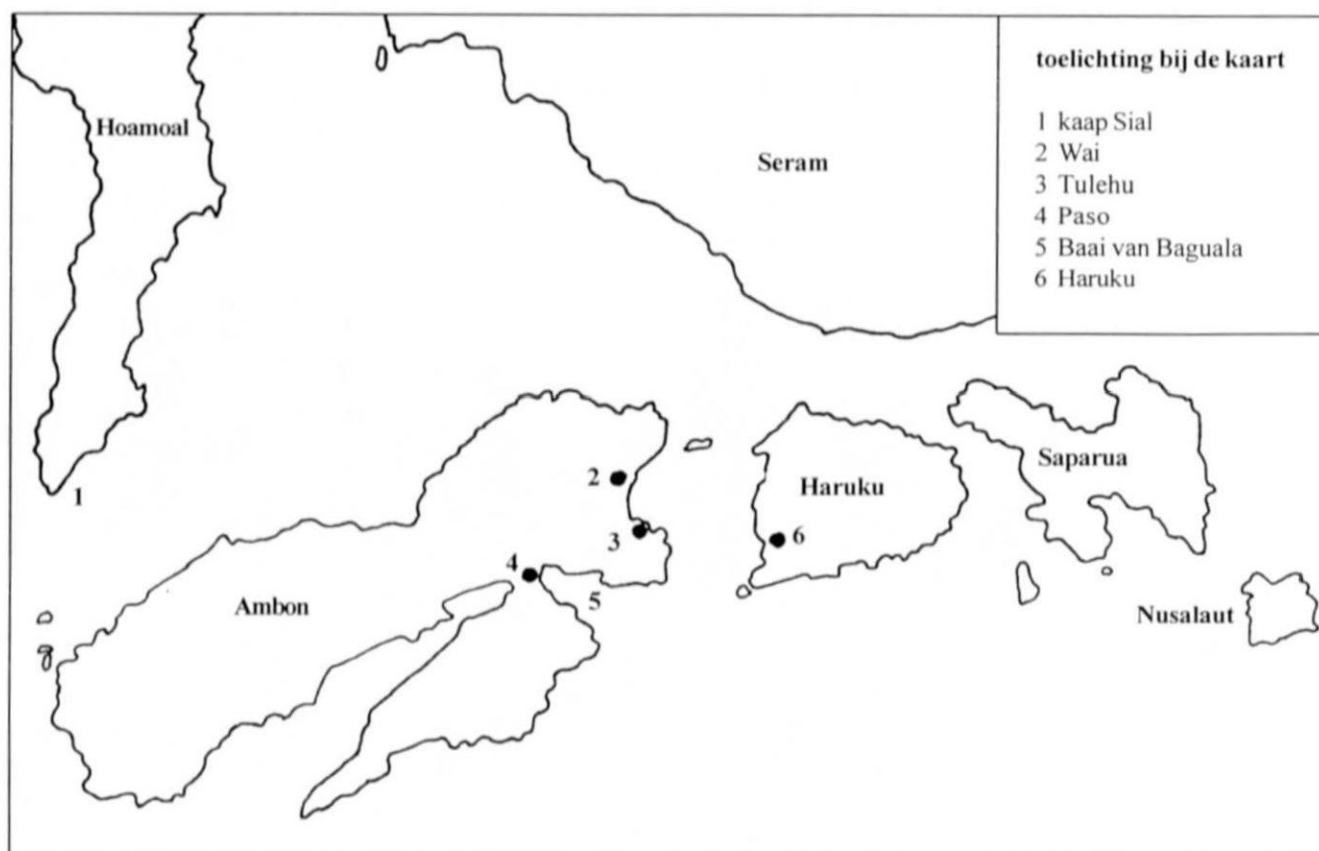
of twee later beginnen ze overdag de rivier op te zwemmen: ze houden van het warme, brakke water. 's Nachts trekken ze dan weer naar zee.

Als de *ikan lompā* na vijf tot zeven maanden tot wasdom zijn gekomen, organiseren de mensen van Haruku een groot vangstfestijn, dat één of twee dagen duurt.

Om een uur of drie in de vroege morgen, ontsteken ze bij de *batu kewang* een vuur van gedroogde kokospalmtakken. Er worden telkens vijf takken tegelijk op het vuur gelegd, één voor elke van de vijf *soa* [groepen familieclans] in het dorp. Dat doen ze om ervoor te zorgen dat de *ikan lompā* vroeger dan anders en in groten getale de rivier opzwemmen. Het vuur wordt *api induk* [moedervuur] genoemd.

's Morgens vroeg, als de rivier vol met vis zit, wordt de monding afgesloten met netten. Als er vervolgens vijf keer op een trom is geslagen om alle dorpsbewoners op te roepen, mag de vangst beginnen. Het dorpshef, de *kepala kewang* [hoofd van de opzichters] en de dominee gaan voor, en het duurt niet lang of alle families zijn met hun werp- en schepnetten in de weer om zoveel mogelijk vis binnen te halen.

De visjes worden aan dunne bladnerven geregen en op de daken van de huizen gelegd om te drogen. Zo kan elke familie een voorraad vis aanleggen waarmee ze in de regentijd voorlopig vooruit kunnen.

3 sasi

De mensen in Haruku maken dus een groot feest van hun wonderbare visvangst. Daar staat tegenover dat het buiten de vastgestelde dagen beslist verboden is om de *ikan lomp*a te vangen of op andere wijze te verontrusten. Deze verboden zijn door de voorouders vastgesteld en worden *sasi* genoemd.

soorten sasi

Er zijn in Haruku vier soorten *sasi*:

- *sasi laut*: verboden met betrekking tot de zee;
- *sasi kali*: verboden met betrekking tot de rivier;
- *sasi hutan*: verboden met betrekking tot het bos;
- *sasi desa*: verboden met betrekking tot het dorp.

Alle verboden hebben ten doel om te voorkomen dat het milieu te veel wordt belast en dat de natuurlijke hulpbronnen worden uitgeput. Als de mensen maar onbeperkt gebruik maken van de natuur, vernietigen ze hun eigen bestaansmiddelen. De natuur moet de kans krijgen zich te herstellen.

Sommige verboden zijn het hele jaar door van kracht. Bijvoorbeeld: het is verboden op straat afval te verbranden. Andere alleen in bepaalde periodes. Bijvoorbeeld: het is verboden nog jonge vruchten te plukken of, zonder toestemming van de eigenaar en de hoofdopzichter, jonge sagopalmen te kappen.

tanda sasi: sasi-teken

De *sasi kali* wordt van toepassing als de eerste *ikan lomp*a zich voor de kust vertonen. De periode van *sasi*

kali duurt meestal van eind mei tot december. Men zet dan *tanda sasi* of *sasi-teken* in zee, aan de kust en langs de rivier. Deze bestaan uit een stok, die in de grond wordt gestoken en waar aan de bovenzijde een gedroogd jong palmblad omheen gewikkeld is.

De mensen weten dan dat ze absoluut niets mogen doen dat de rust van de jonge scholen *ikan lomp*a kan verstoren en dat hen, wie weet voorgoed, zou kunnen verbijten.

kewang-raad

Natuurlijk moet er de hand worden gehouden aan de *sasi*-regels. Daarom zijn er in het dorp een aantal *kewang* of opzichters. Gezamenlijk vormen ze een *kewang-raad*, die eens in de week vergadert in het *rumah kewang* [opzichtershuis].

Deze raad wordt voorgezeten door twee hoofdopzichters, een *kepala kewang darat* [hoofdopzichter voor het land] en een *kepala kewang laut* [hoofdopzichter voor de zee].

De raad heeft tot taak om te bespreken welke *sasi*-regels noodzakelijk zijn, en om toe te zien dat ze worden nageleefd. Ze bepaalt ook wanneer de *sasi*-periode ingaat en wanneer ze wordt afgesloten. Ze zorgt dat de *sasi-teken* worden geplaatst en dat dit de bevolking wordt meegedeeld.

Als ze overtredingen van de *sasi*-verboden constateren, worden er straffen opgelegd. Meestal zijn het kinderen die de regels overtreden: die krijgen vijf rotanslagen of schoonmaakwerk in het dorp. Volwassenen krijgen een geldstraf, die ze aan de *kewang* moeten afdragen.

sasi-teken bij de rivier Learisa Kajeli

SASI-REGELS VAN HET DORP HARUKU

sasi kali

1. De lomp-visjes mogen terwijl ze zich in het sasi-gebied bevinden, niet worden gevangen of gestoord, met welke werktuigen of middelen ook.
2. Motorboten mogen de rivier Learisa Kajeli niet opvaren terwijl men de motor laat lopen of opstart.
3. Vuil vaatwerk mag niet meer gewassen worden in de rivier.
4. Er mag geen visafval of ander vuilnis in de rivier worden geworpen, maar op een afstand van ongeveer 4 meter van de rivieroever, op plaatsen die zijn vastgesteld door de Kewang.
5. Als men behoefte heeft aan aasvisjes, mogen lomp visjes alleen met de hengel worden gevangen, maar dat mag beslist niet in de rivier plaatsvinden.
6. Op de plaats waar drinkwater gehaald wordt, is het verboden kleding te wassen, zichzelf te baden of zich onwelgevoegelijk te gedragen.
7. Mannen en vrouwen mogen zich alleen baden op plaatsen die door de Kewang zijn aangewezen.
8. Het is verboden bomen te kappen op de oever van de *kali* rond de *sasi*-lokatie, met uitzondering van sagopalmen.

geldstraffen

Omhakken van bomen zonder toestemming	Rps. 5.000
Met lopende motor de rivier opvaren	Rps. 10.000
<i>Ikan lomp</i> in de rivier storen	Rps. 2.500
Afval in de rivier gooien etc.	Rps. 2.500
Omhakken van bomen rond de rivier	Rps. 5.000

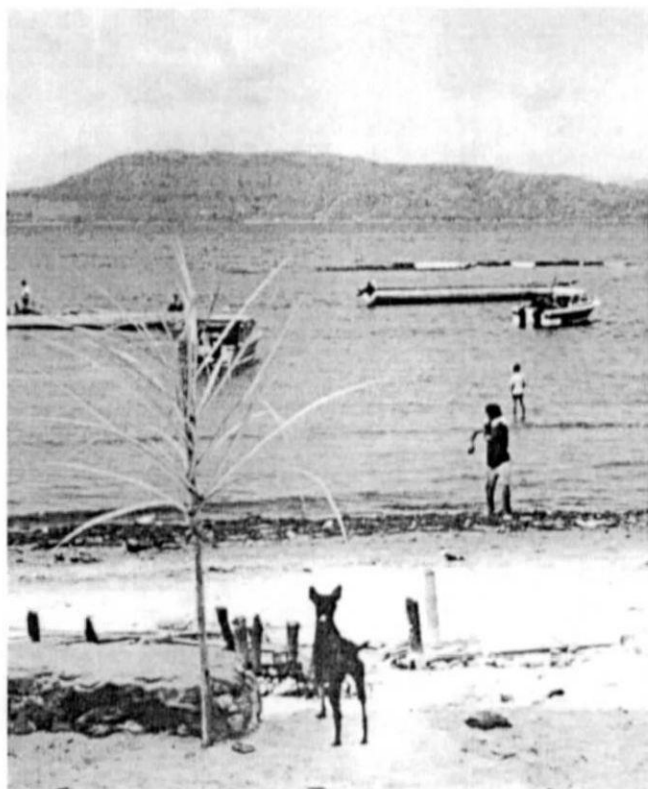
sasi laut

1. Het is verboden vis te vangen in het *sasi*-gebied met andere middelen dan de *djala* [werpnetten]. Men moet te voet het water ingaan en mag geen bootje gebruiken. Voorwaarde is tevens dat degene die met de *djala* vist, niet verder dan tot het middel het water ingaat.
2. Het vrije deel (de ankerplaats) begint bij de *balai desa* (gemeentehuis) in de richting van het noorden. Men mag daar vrij vissen, maar daarbij mag over de vangst geen onenigheid ontstaan met anderen. Als blijkt dat er onenigheid is tussen partijen, dan wordt ook hier *sasi* geplaatst.
3. Als *ikan lomp* de ankerplaats binnengaat, is het verboden die te vangen met het net.
4. In het gebied van de *sasi* en ook in de ankerplaats is het verboden vis te vangen met gebruik van *karoro* (fuiken).

4 sociale verandering en milieubeheer

Men denkt soms dat vooral de westerse wereld zich de laatste jaren bewust is geworden van het belang van milieubeheer en natuurbehoud. Maar is dat niet een vooroordeel? De vraag hoe je met de natuurlijke omgeving omgaat, is altijd aktueel geweest, voor elke samenleving op de wereld. De ene samenleving beheert het milieu alleen beter dan de andere.

Sasi is op de Midden-Molukken de traditionele manier om te zorgen voor *kelestarian lingkungan* [natuurbehoud]. Zo is het in voorgaande tijden altijd gegaan volgens de *adat* [gewoonterecht, gewoonteregels]. 'Traditioneel' betekent niet automatisch 'onveranderlijk'. De *adat* is juist heel flexibel. Toen er bijvoorbeeld prauwen met buitenboordmotor kwamen, werden de regels van *sasi kali* onmiddellijk aangepast aan de moderne tijden.

aan het strand

bovennatuurlijke straffen

Ook de geldstraffen die tegenwoordig door de overtreders moeten worden betaald, zijn het gevolg van modernisering. In vroeger tijden werden de mensen niet afgeschrikt door geldstraffen, maar door de angst voor bovennatuurlijke straffen.

Als je een *sasi*-teken zag staan met een palmbblad, dan wist je dat je na een overtreding wel eens gevaar zou kunnen lopen om uit een klapperboom te vallen en een arm of been te breken, of erger. Als het *sasi*-teken de vorm van een krokodil had, liepen overtreders de kans om door krokodillen te worden aangevallen. Zolang de mensen daarin geloofden, had je geen opzichters, geldstraffen of politie nodig.

de krokodil en de ikan lomp

Het verhaal over de krokodil en de *ikan lomp* werd in het verleden niet voor niets verteld. Het maakte de mensen duidelijk dat ze hun jaarlijkse wonderbare visvangst te danken hadden aan de moederkrokodil die de *ikan lomp* na het heldhaftige gevecht met de zeeslang had meegekregen. Als ze met het geschenk van de *ikan lomp* onzorgvuldig omgingen, zou de geest van de krokodil er wel eens voor kunnen zorgen dat de vangst in een bepaald jaar tegenviel of dat de scholen *ikan lomp* helemaal zouden wegblijven. Individuele overtreders zouden de toorn van de krokodillegeest kunnen opwekken, en dat zou voor hen hele nare gevolgen kunnen hebben.

de houding van de kerk

Tegenwoordig geloven de meeste mensen in Haruku niet meer echt in deze bovennatuurlijke straffen. Dat komt onder andere door de invloed van het christendom: de kerk bestrijdt het idee dat je door de voorouders of door geesten wordt bestraft.

Maar tegelijk ondersteunt de kerk de instandhouding van de *sasi*-verboden. De dominee geeft zijn zegen over de *sasi*-tekens. En tegenwoordig bepaalt de kerk, en niet de *kewang*-raad, in welke periode het verboden is om jonge kokosnoten te plukken. Zo blijft toch het idee leven dat je bij overtreding van de *sasi*-regels op bovennatuurlijke manier kan worden gestraft: niet door voorouders of geesten, maar door God.

traditie in verval

Toch houden de mensen zich tegenwoordig steeds minder aan de *sasi*-regels. Je ziet bijvoorbeeld afval liggen op plekken waar dat verboden is, ook in de rivier.

De mensen waarop een beroep wordt gedaan om lid van de *kewang*-raad te worden, hebben steeds vaker geen zin om veel tijd in dit vrijwilligersbaantje te steken. Het worden hoe langer hoe meer de oudere 'konservatieven' in het dorp, die vinden dat de tradities niet verloren mogen gaan: jongeren halen hun schouders op.

Er kunnen verschillende redenen voor het verval van het traditionele milieubeheer zijn:

- misschien komt het gewoon, doordat het vanwege de sterke bevolkingsgroei steeds moeilijker wordt om de natuurlijke omgeving te sparen;
- misschien komt het door het moderne onderwijs, dat het geloof in bovennatuurlijke straffen bij de jongeren is weggesleten;
- misschien komt het ook doordat de samenleving op de Molukken individualistischer wordt en de mensen meer op hun eigenbelang uit zijn;
- misschien komt het doordat er in het milieubeleid van de Indonesische overheid weinig waarde wordt gehecht aan deze plaatselijke tradities.

In elk geval hebben de traditionele vormen van bestuur, zoals de dorpsraad en de *kewang*-raad, bij de overheid en de bevolking weinig prestige en gezag meer. Steeds meer mensen gaan de traditionele gebruiken rond de feestelijke visvangst van de *ikan lomp* beschouwen als een bijzonder stukje folklore, waardoor het dorp Haruku zich onderscheidt van andere dorpen in de omgeving en dat vooral om die reden de moeite van het behouden waard is. Als het daarbij blijft, is dat heel jammer. Voor het milieu, en uiteindelijk voor de mensen van Haruku.